

Hugo Salasoo ja tema arhiiv

Läbi aastakümnete on olnud Eesti Arhiiv Austraalias (EAA) ja Hugo Salasoo nimi lahutamatud. 1991. aasta 8. jaanuaril andis Hugo Salasoo pärast 38-aastast tööd arhivaarina ameti üle poeg Innole, nii et Salasoo arhiiviks jäi see endiselt. Tegevtoöst lahtitulemine toimus elutee 90-nda verstaposti künnisel, kuid juubelit tähistada ta enam ei jõudnud. Elutee katkes 12. okt. 1991.

Hariduselt oli Hugo Salasoo rohuteadlane. Tahaks teada, mis viis teda ametit vahetama, kas kodumaalt lahkumine ja sellega seotud sündmused või hoopis huvi arhiivinduse ja kultuuri vastu üldse. OÜ ta ju selles vallas laiemaltki tegutsenud.

Hugo Salasoo sündis 27. nov. 1901. a. Tartumaal Meeri vallas. Sealt viis ta tee Tartu Aleksandri Gümnaasiumi. Viies klass jäi aga pooleli, kuna kehv majanduslik järg sundis üle minema Tartu õhtu-gümnaasiumi ja 1917. aastal sai temast Kivisilla apteegi õpilane. Tartu kooliõpilaste pataljonis võttis ta osa Vabadussõjast ja Gümnaasiumi lõpueksamid õiendas ta ekstemina alles 1923. aastal.

1924. aastal hakkas ta Tartu Ülikoolis rohuteadust õppima, lõpetas ülikooli cum laude 1927. a. Aasta pärast omandas Hugo Salasoo magistri, 1932 doktori kraadi. 1924 —1933 töötas Tartu Ülikooli farmatseutilise keemia instituudis assistendina ja pidas loenguid keemia eradotsendina 1934—1940. 1933 kutsuti dr. Salasoo Haridus- ja Sotsiaalministeeriumi farmatseutilise inspektori kohale Tallinnasse. 1936. aastal määrati ta ministeeriumi farmaatsia osakonna direktoriks. 1940. aasta algul lahkus Hugo Salasoo riigiteenistusest ja asutas Kivimäel oma apteegi, mis jõudis töötada ainult maist augustini, mil see natsionaliseeriti. Vene okupatsiooni ajal tuli jälle leiba teenida riigiteenistuses ametnikuna Apteekide Peavalitsuses.

Põgenemisteedekond algas Tallinnast 21. sept. 1944. aastal laeval «Lappland», mis lahkus Tallinna sadamast koos traagiliselt hukkunud «Moeroga». Jõudnud Saksamaale, töötas ta ühes Sudeedimaa apteegis. Venelaste saabudes tuli ette võtta viienädalane jalgsirännak läbi Tšehhima.

Aastatel 1947—1949 oli ta mitmes pagulasgümnaasiumis keemia, ladina keele ja tervishoiu õpetaja ning Kempteni Eesti Gümnaasiumi direktor.

Austraaliasse minek tuli 1949. aastal. Sinna kaugemale mandrile jõudes asus ta kohe osa võtma rahvuslikust tegevusest — oli Sydney Eesti Seltsi kultuuriringi esimees, ajalehe «Meie Kodu» toimetuskolleegiumi liige, 1953—1972 osales Austraalia Eesti Seltside Liidu juhatuses.

Hugo Salasoo elutööks sai Eesti Arhiivi Austraalias väljakujundamine. Kui Austraalia Eesti Seltside Liidu juhatus 1952. aastal otsustas asutada Eesti Arhiivi — idee tuli tollase juhatuse esimehelt Aleksander Peeliilt — ei olnud põrmugi selge, mis sellest välja tuleb. Esialgu oli kavas kokku koguda kõik see, mis väljaspool Eestit alates 1944. aastast ilmus, kuna üle maailma välja antud väikese trükiarvuga kirjasõna võis kergesti kaotsi minna, õige pea otsustati hakata koguma eesti kirjandust ka varasemast ajast.

1953. aastast sai Hugo Salasoost Eesti Arhiivi Austraalias arhivaar. Kui trükised Sydney Eesti Majja enam ära ei mahtunud, andis arhivaar selle alla osa oma elamust. Kuna ka seal ruum kitsaks jäi, ehitas Hugo Salasoo 1968. aastal oma maja krundile tule-, niiskuse- ja valguskindla kivihoone, mille üürnikuks on praeguseni Austraalia Eesti Seltside Liit.

Senini asub selles hoones igakülgsest eestlaste tegevust hõlmav trükiste kogu, mis on üks täielikumaid ja korrastatumaid arhiive väljaspool kodumaad. Siin on raamatuid, ajakirju, ajalehti, fotosid, negatiive, ekssliibriseid, noote, heliplaate, filme, pisitrükiseid, käsikirjalisi materjale jm.

Arhiivi tegevusest avaldab pidevalt ülevaateid Austraalia eestlaste ajaleht «Meie Kodu» ja teised väliseesti lehed. Kutsutakse üles vaatama läbi oma raamatukappe ja riuleid, et kirjavara, mis enesele vajalik pole, ei rändaks prügimäele, vaid saaks talletatud arhiivi. Eriti tähtsaks peetakse vanu fotosid, dokumente, mälestusi, ajalehtede ja ajakirjade üksiknumbreid, brožüüre, lendlehti, mis võivad olla hindamatu väärtusega. Tähtis oli see just ajal, kui Eesti vabadus oli kaugel unistus ja palju olulist materjali eestlastele kättesaamatu või hoopis hävitatud.

Kogutud on ka eestlaste kirjutatud ja eestiainelisi kirjutusi teistes keeltes. 1992. aastal leidis neid 46 keeles, tuntumate kõrval ka afrikaani, birma, korea, koraadi, marathi, saami, telugu, türgi ja usbeki keeles.

Teaduslikke töid on arhiivis 788 eesti teadlastelt kokku 12250. Rohkem kui saja tööga on esindatud Johannes Piiper, Arthur Võõbus, Felix Oinas, Jüri Kaude, Mart Männik, Indrek Martinson, Rein Silberg, Matti Anniko, Vello Helk, Ernst Õpik, Jaan Pühvel, Jaak Peetre, Enn Nõu, Heldur Meema, Einar Hinnov, Rein Taagepera, Ilse Lehiste, Elmar Järvesoo, Peep Algre.

1992. aasta lõpuks oli trükiste koguarv arhiivis 23865, neist eestikeelseid 8353. Vanimatest eestikeelsetest trükistest on arhiivis fotokoopia Rootsis 1679. aastal välja antud brožüürist, mis sisaldab juhiseid tol ajal rootsi sõjaväes teenivaile eestlastele, faksiimiletrükke H. Stahl 1637. a. ilmunud esimesest eesti keele grammatikast, 1766—1767 ilmunud esimesest perioodikavälja-andest «Lühike õppetud . . .». Hindamatu kultuuriloolise tähendusega on fotoalbumid Kehra sulfaattselluloosi tehase ehitamisest, Vabadussõjaaegsetest soomusrongidest, lahingutest lõhutud sildade parandamisest ja muust.

Oleks palju soovida, et Austraalia mandril asuks ka muuseum, mis koguks Eestiga seotud ainet. Seetõttu ongi arhiivi kogunenud ka muuseumieksponaate — medaleid, aumärke, rinnamärke, vimpleid. Páris haruldased on Vorkuta vangilaagriga seotud esemed, mis imekombel Austraaliasse sattunud.

Hoolt ja korrektsust nõudvas arhiivitöös ei ole farmatseudile omane pedantsus ülearune. Pidevalt tuli saabunud materjali vastu võtta ja kõhale paigutada, rohketele kirja-dele vastata. Suure hoolikusega korraldatud arhiiv võimaldab tulevikuski vajaminevat hõlpsasti leida. Kuid tavaline raamatukogude ja arhiivide ruumipuudus kimbutab ka siin. Nüüdseks on olemasolev hoone kitsaks jäänud ja Eesti Seltside Liidul on kavas uus suurem ja ajakohasem hoidla ehitada.

Hugo Salasoo ennastsalgavat tegevust hinnati Sydney Eesti Seltsi poolt kuldmärgiga ja seltsi auliikmeks valimisega. Korp! Sakala märkis tema teeneid \$ 3000 kultuuriauhinnaga.

1988. aastal määrati Hugo Salasoole Eesti Kultuurifondi kultuuri-auhind tema väsimatu töötahe ja süstemaatilise korraldamistöö eest meie kultuurivarade kogumisel.

Eestis olles oli Hugo Salasoo põhitegevuseks farmaatsia ja selle kõrval botaanika, neil aladel ilmus tal teaduslikke töid ja artikleid ajakirjades Eestis, Saksamaal ja Soomes. Ta oli ajakirja «Eesti Rohuteadlane» toimetuse liige ja tegevtoimetaja 1928—1933, «Farmatseutilise käsiraamatu» autor ja Eesti Farmakopöa toimetaja. Teenete eest farmaatsia korraldamisel ja Eesti Farmakopöa koostamisel märgiti tema tegevust Vabariigi valitsuse poolt 1939. aastal Valge Tähe III järgu teenetemärgiga.

Botaanikaga tegelemiseks jätkus aega ka Austraalias. Ta oli avastanud ka Austraalia senitundmatuid taimi ja rahvusvaheliseski botaanikute peres tuntud. Eestis koostatud herbaarium Eesti, Soome ja Ahvenamaa taimedest 2000-l lehel on säilinud Tallinna Loodusmuuseumis. Austraalias kogus Hugo Salasoo üle 3000 liigi metsistunud taimi. Need taimeliid on avaldatud Sydney Botaanikaaia väljaandes «Flora of New South Wales».

Suurem enamus meist teeb igapäevast tööd, kuid mitte kõigile pole see kutsumuseks. Südamega asja juures olles on töö alati tulemuslikum lihtsalt vajadusest teenida. Hugo Salasoo tegi arhiivitööd huvist selle vastu ja tarvidusest eesti kultuuri eest hea seista. Loodetavasti jääb Eesti Arhiiv Austraalias veel pikaks ajaks kultuurikeskuseks, kus talletatud palju Eestile omast ja olulist. Oleks meilgi vaba Eesti jaluleaitamiseks rohkem neid, kelle töötahe ja missioonitunne paneb tegutsema Eesti tugevuse nimel. Väliseesti kultuuritegelastelt on selles osas palju õppida.